

SJABBAT SJALOM

Sjabbat Weekblad voor Nederland

Jaargang IX, Nr. 325

Parasjat Besjalach

15 Sjewat 5770
30 januari 2010

Deze Sjabbat is het Toe Bisjvat!

Overzicht van parasjat Besjalach (Sjabbat Sjiera) (Exodus 13:17-17:16)

Par'o stuurt ten slotte de *Bné Jisraël* Egypte uit. Hasjem leidt hen in de richting van Erets Jisraël, met een wolk bij dag en een vuurzuil bij nacht, langs een omweg, om een oorlog met de Filistijnen te vermijden. Par'o betreurt het verlies van al zijn slaven en jaagt achter de Joden aan met zijn leger. De Joden zijn enorm bang wanneer de Egyptenaren naderen, maar Hasjem beschermt hen. Mosjé heft zijn staf op en Hasjem splijt de zee, waardoor de Joden in staat gesteld worden veilig over de droge zeebedding te ontkomen. Par'o, wiens hart door Hasjem verstijfd is, krijgt opdracht om er met zijn leger achteraan te gaan, waarop de wateren van de zee zich over de Egyptenaren sluiten, die in de zee verdrinken. Mosjé en Miriam leiden de mannen, respectievelijk de vrouwen in dankliederen. Na drie dagreizen bereiken de Israëlieten Mara, waar de waterbronnen bitter blijken te zijn. Het volk klaagt. Mosjé doet op aanwijzing van Hasjem een wonder en het water wordt drinkbaar. In Mara krijgen zij een aantal mitswot. Het volk klaagt tegen Mosjé en Aharon dat het voedsel in Egypte beter was. Hasjem zorgt voor vlees in de vorm van kwartels en laat het manna regenen, een soort wonderbrood dat iedere dag uit de hemel neerdaalt, behalve op Sjabbat. Daarom valt er op vrijdag een dubbele portie om ook in de behoefte van Sjabbat te voorzien. Niemand kan meer dan zijn dagelijkse portie inzamelen, behalve op vrijdag, wanneer men een dubbele portie kan inzamelen, zodat de Joden op Sjabbat kunnen rusten. Een beetje manna wordt bewaard als aandenken voor toekomstige generaties. Wanneer de Joden opnieuw klagen over gebrek aan water, produceert Mosjé op wonderbaarlijke wijze water uit een rots. Dan vallen de Amalekieten aan. Jehosjoea leidt de Joden in de strijd, terwijl Mosjé bidt voor hun welzijn.

*Met toestemming vertaald uit Torah Weekly van Ohr Somayach in Jerusalem, Israel
©1998 Ohr Somayach International - All rights reserved.*

Haftara Besjalach (Sjoftiem [Richteren] hoofdstuk 4 en 5)

Hoofdstuk 4: Israël zondigt en wordt onderworpen door de Kena'anieten. De Profetes Dewora wordt de leidster van de Joden. Zij zendt aan Barak een profetische boodschap om ten oorlog te trekken tegen de vijand. De vijand wordt verslagen. Jaël doodt generaal Sisera. *Bnei Jisraël* doden Koning Jawien.

Hoofdstuk 5: **Het lied van Dewora:** Eerst wordt Hasjem geprezen. Er wordt een beschrijving gegeven van *matan Tora*. Daarna wordt Hasjem bedankt voor de recente overwinning. Vervolgens worden de Joden geprezen die aan de strijd hebben meegedaan en een veroordeling van hen die dat hebben nagelaten. De wonderen van de strijd worden opgenoemd. Meroz wordt vervloekt en Jaël gezegend. Er is valse hoop in het kamp van Sisera. Conclusie: de gebeurtenissen hebben de macht die Koning Jawien over Israël had, verbroken.

Het verband tussen de Haftara en de parasja

In *Parasjat Besjalach* zingt Mosjé het 'Lied van de Zee', nadat Hasjem de *Bnei Jisraël* gered heeft van het Egyptische leger. In de Haftara zingt Dewora een lied, nadat Hasjem de Joden geholpen heeft om het Kena'anitische Juk af te werpen.

Een nadere beschouwing toont echter nog meer punten van overeenkomst:

☞ In de Tora staat dat Hasjem „het Egyptische legerkamp verwarde” (*Sjemot* 14:24). In de Haftara staat dat „Hasjem Sisera en al zijn strijdswagens en heel zijn legerkamp verwarde” (*Sjoftiem* 4:15).

☞ In de parasja staat dat de Egyptenaren gestraft werden met vuur en water. Een vuurzuil uit de hemel verhitte de zeebodem, en zij verdronken in de Rietzee. In de Haftara wordt verteld dat de Kena'anitische wapenrusting verhit werd door de sterren en dat de vijand verdronk in de beek de Kisjon.

☞ In de parasja staat letterlijk: „Er bleef er niet over tot/dan één” (*Sjemot* 14:28). Dit dubbelzinnige vers kan betekenen dat er niet meer dan één overbleef van het Egyptische leger, namelijk Par'o zelf. In de Haftara staat een soortgelijke uitdrukking: „Er bleef er niet over tot/dan één” (*Sjoftiem* 4:16). En inderdaad, Generaal Sisera slaagde erin te ontsnappen van het strijdperk.

Verder verklaren onze geleerden dat de beek Kisjon de dode lichamen van de Sisera's soldaten in de Rietzee

liet stromen. Wat had dat voor nut? De Rietzee was zijn prooi ‘ontnomen’ in de tijd van Par’o, want Hasjem had de Rietzee bevolen dat de dode lichamen van de Egyptische soldaten voor de ogen van *Bnei Jisraël* op het strand van de Rietzee zouden worden geworpen. Hasjem gaf de Rietzee nu de compensatie daarvoor in de vorm van de dode lichamen van de Kena’anitische soldaten.

Er lijkt nog een verband te zijn tussen Par’o en Sisera. Beiden vertelden hun onderdanen dat er geen Opperrechter bestaat om hen te berechten. Hasjem zet voor beide hemel en aarde in beweging om hun ongelijk te bewijzen. Beide legers worden op wonderlijk wijze vernietigd en zij blijven beiden alleen over om de waarheid te erkennen. Hebben zij werkelijk hun leven verbeterd? Volgens sommigen deed Par’o *tesjoewa*. En de nakomelingen van Sisera bekeerden zich tot het Jodendom [Volgens de *Klie Jakar*].

HOOFDSTUK 14 VAN DE PARASJA MET DE KLASSIEKE COMMENTAREN VAN Rasji, Ramban, Rasjba, Ibn Ezra, Sforno en Rabbeinoe Bachia

14 ¹ Toen sprak Hasjem tot Mosjé:

² „Spreek tegen de Israëlieten, dat zij terugkeren en zich legeren vóór Pie-Hachieroth, tussen Migdol en de zee, vóór Baäl Tsefon, daar tegenover zullen jullie je legeren, aan de zee.

Terugkeren – Zij gingen de hele derde dag weer terug in de richting van Egypte, om Paro op een dwaalspoor te brengen, zodat hij zeggen zou: „Zij zijn verdwaald onderweg”, zoals er inderdaad gezegd is: *dan zal Paro zeggen van de Israëlieten enz. (Rasji)*.

En zich legeren vóór Pie-Hachieroth – Dit is Pietom [Mechilta], en nu werd het genoemd: Pie-Hachieroth, naar aanleiding daarvan, dat zij daar vrije mensen werden [*chieroth* komt dan van *cheroeth*, vrijheid]. Het zijn twee hoge en steile rotsen, en het dal dat daar tussen is, wordt genoemd: *de mond* van de rotsen [met *Pie-Hachieroth*, dat eigenlijk *de opening der vrijheid* betekent, wordt het dal bedoeld, dat tussen de beide rotsen ligt (*Ond.*)] (*Rasji*). [Er is een mening die beweert dat Pie-Hachieroth de monding van de rivier El-Arisj is].

De *Baäl Hatoeriem* verklaart (op Bamidbar 33:5): Zij legerden zich overeenkomstig het woord van Hasjem als vrije mensen (*Rasji*). [Hij beschouwt het woord *Hachierot* verwant aan het woord *Hacheroet* – vrijheid en het woord *pie* verwant met *pee* – mond.]

Vóór Baäl Tsefon: Hij [de afgod Baäl Tsefon] was overgebleven van alle afgoden van Egypte, teneinde hen op een dwaalspoor te brengen, zodat zij zeggen zouden, dat de door hen gevreesde afgod moeilijk [te overwinnen] was; en met het oog daarop zegt Ijov duidelijk: „*Hij brengt de naties op een dwaalspoor en vernietigt hen*” [Ijov 12: 23] (*Rasji* van *Mechilta*).

³ Dan zal Paro over de Israëlieten zeggen: ‘Zij zijn verdwaald in het land, de woestijn heeft hen ingesloten.’

Dan zal Paro zeggen – Als hij hoort dat zij terugkeren (*Rasji*).

Zij zijn verdwaald in het land – Zij zijn gevangen in de woestijn, want zij weten er niet uit te komen of waarheen zij zullen gaan (*Rasji*).

De woestijn heeft hen ingesloten – De [afgod] Baäl Tsefon heeft de woestijn rondom hen afgesloten (*Sforno*).

⁴ Dan zal Ik het hart van Paro verharden en hij zal hen achtervolgen en Ik zal verheerlijkt worden door Paro en door zijn hele leger en Egypte zal weten dat Ik Hasjem ben.” En zo deden zij.

Dan zal Ik het hart van Paro verharden – Omdat Paro bang voor hen was geworden wegens de plaag van de eerstgeborenen, terwijl hij hun gevraagd had: „En zegen ook mij” (12:32), was hij helemaal niet van plan om achter de Israëlieten aan te gaan, zelfs niet als zij zouden vluchten. Daarom was het nodig om te vertellen dat Hasjem zijn hart verhardde, om hen te achtervolgen. En verderop (vs. 17) staat opnieuw: „Ik verhard het hart van Egypte en zij zullen achter hen aan komen.” Nadat de Egyptenaren gezien hadden dat de zee voor de Israëlieten gesplitst werd en dat zij in het midden van de zee over droog land liepen, hetgeen het meest uitgesproken wonder van alle wonderen was, hoe konden zij bereid zijn om hen te achtervolgen? Dat zou inderdaad de waanzin ten top zijn. Maar Hij was het die hen tot deze dwaasheid bracht en hun harten verhardde zodat zij de Israëlieten in de zee achterna gingen (*Ramban*).

Ik zal verheerlijkt worden door Paro – Wanneer Hasjem Zich wrekt op de booswichten, wordt Zijn Naam groot en verheerlijkt.

Door Paro en door zijn hele leger – Hij begon met het misdrijf en bij hem begint dus de straf (*Rasji*).

En zo deden zij – Om te vermelden hoe lofwaardig zij waren, dat zij luisterden naar Mosjé en niet zeiden: „Hoe zullen wij naderen tot onze achtervolgers? Laten wij vluchten!” Maar zij zeiden: „Wij moeten niets anders doen dan de woorden van Amrams zoon opvolgen” (*Rasji*).

⁵ Toen aan de koning van Egypte verteld werd dat het volk gevlucht was, veranderde de gezindheid van Paro en zijn dienaren tegenover het volk en zij zeiden: „Wat is dit, dat wij gedaan hebben, dat wij Israël uit onze slavernij hebben weggezonden?”

Toen aan de koning van Egypte verteld werd – Hij had slavenopzichters met hen meegezonden. Toen nu de drie dagen, die hij bepaald had [die zij in de woestijn mochten blijven om aan G-d te offeren], voorbij waren en zij zagen dat zij niet terugkeerden naar Egypte, kwamen zij dat Paro op de vierde dag vertellen. Op de vijfde en zesde dag zetten zij de achtervolging in. Op de vooravond van de zevende dag stortten zij in zee en de volgende ochtend zongen de Israëlieten het lied [van de zee], en dat was op de zevende dag van Pesach. Daarom lezen wij dat nu nog [ieder jaar tijdens de synagogedienst] op de zevende dag van Pesach (*Rasji*, op basis van *Mechilta*).

Dat het volk gevlucht was – Want zij waren niet recht op hun doel afgegaan, zoals zij gezegd hadden [in vs. 8:23]: „Een weg van drie dagen zullen wij afleggen in de woestijn.” Echter, zij keerden terug, zoals mensen die op de vlucht zijn en die niet weten in welke richting zij moeten gaan (*Sforno*).

Veranderde – Het werd het omgekeerde van wat het was, want eerst [in vers 12:31] had hij gezegd dat zij weg moesten gaan en ook het hart van zijn dienaren werd omgekeerd, want eerst [in vers 10:7] hadden zij nog gezegd: „Tot hoelang zal deze ons nog tot valstrik zijn.” En nu waren zij omgekeerd en hadden besloten om hen te achtervolgen, wegens het geld dat zij hun te leen hadden gegeven (*Rasji*).

Echter, [er staat niet geschreven dat er drie dagen verlopen waren sedert de Uittocht,] volgens de eenvoudige betekenis moet het vers hier worden verklaard in het licht van wat G-d in vers 3 gezegd had: „Dan zal Paro zeggen: Zij zijn verdwaald in het land”. Toen de Israëlieten deze indruk wekten en terugkeerden en zich legerden bij Pie-Hachierot, voor Baäl Hatsefon [zie vs. 2], werd dit aan de koning van Egypte gerapporteerd. Hij concludeerde dat het volk probeerde te vluchten en verdwaald was, en dat zij niet naar een bepaalde plaats op weg waren om offers te brengen. En dat is de betekenis van wat er geschreven staat [in vs. 8]: „En de Israëlieten trokken uit met opgeheven hand.” Dat betekent dat zij voor zichzelf een vlag en een banier gemaakt hadden en dat zij uittrokken met „vreugde en met gezang, met tamboerijn en harp” [zie Bereisjet 31:27], zoals mensen die bevrijd zijn uit de slavernij en niet als slaven die verwachten weer terug te keren naar hun dienstbaarheid. Dit alles werd aan Paro verteld (*Ramban*).

Paro dacht dat de Baäl Tsefon G-d, gezegend is Hij, zou kunnen weerstaan (*Sforno*).

Wat is dit, dat wij gedaan hebben – Waarom hebben wij niet de Baäl Tsefon gevraagd ons te helpen, wat hij zeker zou hebben gedaan en dat zou ons gespaard hebben om hen weg te zenden (*Sforno*).

⁶ Hij spande zijn wagen in en hij nam zijn volk mee.

Hij spande zijn wagen in – Hijzelf deed dat [volgens *Mechilta*] (*Rasji*).

En hij nam zijn volk mee – Hij sleepte hen mee met woorden [en hij zei]: „Wij werden gestraft en zij hebben ons geld afgenomen en wij hebben hen niettemin laten gaan. Kom mee, dan zal ik mij tegenover jullie niet gedragen als andere koningen, want andere koningen laten hun dienaren vooruit gaan in de oorlog, maar ik zal zelf vooruit gaan” (*Rasji*).

Zijn beste ruiters en zijn leger (*Sforno*).

⁷ Hij nam zeshonderd elite-strijdwagens en alle strijdwagens van Egypte en bevelhebbers over dit alles.

Elite-strijdwagens – De allerbeste strijdwagens, allemaal (*Rasji*).

En alle strijdwagens van Egypte – Behalve de elite-strijdwagens ook nog alle andere strijdwagens van heel Egypte. En vanwaar kwamen de dieren die deze strijdwagens moesten trekken? Indien je wilt zeggen: ze waren van de Egyptenaren, dan heb je een probleem, want er staat geschreven [in Sjmot 9:6]: „En al het vee van Egypte stierf.” En indien je wilt zeggen dat ze van de Israëlieten waren, dan heb je ook een probleem, want er is gezegd (10:16): „En ook ons vee zal met ons meegaan.” Waar kwamen ze dan vandaan? „Van hem die het woord van Hasjem vreesde” [9:20]. En op grond daarvan zei Rabbi Sjim'on: „Zelfs de goede Egyptenaren moesten gedood worden” (*Rasji*).

De *Lubavitcher Rebbe* vraagt: Hoe kon Rabbi Sjim'on zeggen dat zelfs onschuldige Egyptenaren gedood moesten worden? Echter, het verdrinken in de Rietzee was een straf voor de Egyptenaren, die de Joden slavenarbeid hadden opgelegd. Maar er zullen toch ook wel goede Egyptenaren geweest zijn, die de Joden niet onderdrukt hadden? Er waren kennelijk G-dvrezende Egyptenaren, die luisterden naar de waarschuwingen van Hasjem. Echter, in werkelijkheid hadden *alle* Egyptenaren een diepgewortelde haat tegen de Joden. Het bewijs: die „goede” Egyptenaren, die in het woord van G-d geloofd hadden en hun vee in veiligheid gebracht hadden, haatten het Joodse volk toch voldoende om hun dieren af te staan, om daarmee de Israëlieten te achtervolgen. En daarom verdienden zij allen dezelfde straf. Dus Rabbi Sjim'on's opmerking gold alleen voor de Egyptenaren van die generatie en was beslist geen oproep om te allen tijde alle niet-Joden te vermoorden, G-d verhoede.

En bevelhebbers [משלש] over dit alles – *Rasjbam* vertaalt hier: ‘hoge officieren.’ We weten dit, schrijft hij, van de beschrijving in het Lied van de Zee van degenen die verdronken: „En de keur van zijn officieren [משלש] verdronken in de Rietzee.”

⁸ Hasjem verhardde het hart van Paro, de koning van Egypte en hij achtervolgde de Israëlieten, maar de Israëlieten trokken verder met opgeheven hand.

Hasjem verhardde het hart van Paro – Want hij was in twijfel of hij hen al dan niet zou achtervolgen (*Rasji*).

Met opgeheven hand – In hoog verheven en openlijke zegenpraal (*Rasji*). [Dus ‘hand’ betekent hier ‘macht’.]

Sforno verklaart dat zij van plan waren geweest om Paro te overmeesteren, totdat zij de getrainde soldaten achter zich aan zagen komen.

Rasjbam verklaart dat zij onbekommerd waren, totdat zij de soldaten zagen, die hen achtervolgden.

Onkelos vertaalt: met onbedekt hoofd, als vrije mensen, die het juk van de slavernij hebben afgeworpen. [Dus met „opgeheven hoofd”.]

⁹ Egypte achtervolgde hen en haalde hen in toen zij aan de zee gelegerd waren – alle paarden en strijdwagens van Paro en zijn ruiters en leger – bij Pie-Hachirof voor Baäl Tsefon.

Alle paarden en strijdwagens – Let.: „Elk paard en strijdwagen.” Ze kwamen niet ieder apart, maar als één geheel, als een geordende strijdmacht (*Ibn Ezra*).

¹⁰ Paro kwam dichterbij; de Israëlieten sloegen hun ogen op en zie, Egypte kwam achter hen aan en zij waren vreselijk bang en de Israëlieten schreeuwden het uit tot Hasjem.

Paro kwam dichterbij – [Let.: „Paro bracht dichterbij.”] Paro bracht zichzelf naar voren, vóór zijn leger uit, zoals hij zijn volk in vers 6 beloofd had (*Rasji*).

Hij bracht zijn leger dichterbij (*Ibn Ezra*, *Sforno*).

Egypte kwam achter hen aan – [„Kwam” – enkelvoud, en niet: „De Egyptenaren kwamen.”] Ze kwamen eensgezind, als één man. Een andere verklaring: zij zagen de beschermengel van Egypte optrekken vanuit de hemel, om Egypte te helpen [uit *Tanchoema*] (*Rasji*).

Ze schreeuwden het uit – Ze namen de kunst van hun voorvaders over [d.w.z., ze baden tot G-d, zoals hun voorvaders gedaan hadden in tijden van nood]. Over Avraham staat er geschreven [Ber. 19:27]: „Naar de plaats waar hij had gestaan voor Hasjem.” Betreffende Jitschak staat er geschreven [Ber. 24:63]: „Jitschak was naar buiten gegaan om te bidden op het veld.” En over Ja’akov staat er geschreven [Ber. 28:11]: „Hij ontmoette de plaats.” [En in zijn commentaar op Bereisjet 28:11 zegt *Rasji* dat onze Geleerden dat vertalen met: „En hij bad tot de Alomtegenwoordige.”] *Onkelos* vertaalt het met „schreeuwen” tegen G-d uit protest.

¹¹ En zij zeiden tegen Mosjé: „Zijn er geen graven in Egypte, heeft u ons daarom meegenomen om in de woestijn te sterven? Wat heeft u ons aangedaan door ons uit Egypte te voeren?”

Zijn er geen graven in Egypte – [Let.: „Wegens gebrek aan geen graven.” Wegens deze dubbele uitdrukking verklaart *Rasji*:] Heeft u ons dan wegens gebrek aan graven, omdat er geen graven waren in Egypte, om ons daar te begraven, van daar meegenomen? (*Rasji*). Maar volgens *Ibn Ezra* komt een dergelijke dubbele uitdrukking wel vaker in Tora voor.

Ramban verklaart dat het onwaarschijnlijk is dat dezelfde mensen, die het uitschreeuwden tot G-d om hen te redden, nu die redding die Hij voor hen verzorgd heeft, verwerpen en zeggen dat ze beter in Egypte hadden kunnen blijven. *Ramban* concludeert daarom dat er hier sprake is van twee groepen Israëlieten: één groep bidt tot G-d en een andere groep die G-ds profeet niet erkent en de bevrijding uit Egypte niet waardeert. Zij hadden liever niet door hem gered worden, maar in Egypte gebleven. Daar het hier gaat om twee groepen, herhaalt vers 10 „de Israëlieten.” De Israëlieten die het „uitschreeuwden tegen Hasjem” waren de elite, terwijl de andere Israëlieten in opstand kwamen tegen Zijn woord. Daarom staat er in vers 31: „Het volk vreesde Hasjem, en zij geloofden in Hasjem en Mosjé, Zijn dienaar.” Er staat niet: „Israël vreesde Hasjem en zijn geloofden,” want „de Israëlieten” heeft betrekking op de individuen, de mensen die waardig waren, terwijl „het volk” betrekking heeft op de massa. Overal waar sprake is van ‘het volk’ is dat een uitdrukking van vermaning, en overal waar sprake is van ‘Israël’ is dat een uitdrukking van lof. [Dus *Ramban* bedoelt dat daar, in vers 31, had het hele volk vrees voor, en ontzag en geloof in Hasjem, terwijl hier, in ons vers, alleen bepaalde individuen dat hadden, terwijl de rest protesteerde.]

En ze hebben niet gezegd: „U heeft ons meegenomen om te sterven in de oorlog,” maar „om te sterven in de woestijn.” Dit was zo omdat reeds lang voordat zij de oorlog vreesden, zij al niet naar de woestijn wilden uittrekken, omdat zij bang waren dat ze van honger en dorst zouden omkomen. Het is ook mogelijk dat zij dit al tegen Mosjé zeiden op het moment dat zij het land Egypte uittrokken, toen „G-d het volk een omweg liet maken door de woestijn naar de Rietzee” [Ber. 13:18]. Of misschien zeiden ze tegen Mosjé in het begin: „Waarheen zullen we gaan? Als we de weg van de Filisjtijnen nemen, zullen ze oorlog tegen ons voeren, en als het de weg door de woestijn is, dan is „het beter voor ons om voor Egypte te werken dan te sterven in de woestijn” [ver 12]. Een andere mogelijkheid is om te zeggen dat het volk geloofde in G-d en tot Hem bad om hen te redden, maar dat zij twijfelden aan Mosjé, of hij hen misschien uit Egypte had gevoerd om over hen te heersen. Hoewel zij de tekens en wonderen, die hij verricht had, gezien hadden, dachten ze dat hij dat gedaan had dankzij zijn wijsheid. Misschien had G-d de plagen over Egypte gebracht wegens hun slechtheid [maar niet noodzakelijk om Israël te redden en nu had Mosjé hen uit Egypte gevoerd om over hen te heersen], want als G-d hen had willen redden,

zou Paro hen nu niet achtervolgen. Zoals *Onkelos* hier *wajitsakoe* vertaalt („en zij schreeuwden het uit”), is het een klacht tot Hem, omdat hij hen uit Egypte had genomen. In de *Mechilta* [op ons vers] staat: „Zij gedroegen zich zoals hun voorvaderen gedaan hadden [door te bidden tot G-d, zoals ook hun voorvaderen gedaan hadden in tijden van nood].” Dus eerst baden zij tot G-d om te worden gered van Paro, maar toen zij zagen dat Paro en zijn leger hen steeds dichterbij naderde, zeiden ze „onze gebeden zijn niet geaccepteerd,” en kwamen er slechte gedachten bij hen op en gingen ze twijfelen aan Mosjé (*Ramban*).

Heeft u ons meegenomen om in de woestijn te sterven – Want zelfs als Paro en zijn leger geen oorlog tegen ons voeren, dan staan ze ons nog in de weg om voedsel te verkrijgen en dus zullen we sterven van honger en dorst en van naaktheid in de woestijn (*Sforno*).

12 Hebben we u niet in Egypte gezegd: ‘Laat ons met rust, en laat ons Egypte dienen,’ want het is beter voor ons om voor Egypte te werken dan te sterven in de woestijn.”

Hebben we u niet in Egypte gezegd – Wanneer hadden ze dat gezegd? [In Sjemot 5:21, toen ze zeiden:] Moge Hasjem op jullie neerkijken en oordelen over jullie” (*Rasji*).

13 Maar Mosjé zei tegen het volk: „Wees niet bang, houd stand, dan zullen jullie de hulp zien die Hasjem jullie vandaag biedt, want zoals jullie vandaag Egypte gezien hebben, zo zullen jullie het nooit meer zien.

Want zoals jullie vandaag Egypte gezien hebben – Wat jullie gezien hebben, hebben jullie alleen vandaag gezien. Vandaag zien jullie hen maar daarna nooit meer (*Rasji*). Volgens *Ramban* is dit een verbod om Egypte ooit nog uit eigen vrije wil terug te zien.

14 Hasjem zal voor jullie strijden en jullie zullen zwijgen.”

Zal voor jullie strijden – Ten behoeve van jullie (*Rasji*).

15 Hasjem zei tegen Mosjé: „Wat jammer je tegen Mij? Spreek tegen de Israëlieten, dat zij verder reizen!

Wat jammer je tegen Mij – Het leert ons dat Mosjé stond te bidden. Toen zei Hasjem tegen hem: „Het is nu niet de tijd om uitgebreid te staan bidden, want Israël verkeert in nood” [*Mechilta*]. Een andere verklaring: Wat jammer *jij*. Het gaat *Mij* aan, het is *Mijn* taak, niet die van jou (*Rasji*).

Op het eerste gezicht lijkt de vraag van G-d overbodig, daar het misbaar van Mosjé kon worden opgevat als een onderdeel van het misbaar van het volk in vers 10: „En de Israëlieten schreeuwden het uit tot Hasjem.” Echter Mosjé’s uitroep had niet te maken met angst voor de achtervolgende Egyptenaren. Hij had al de ondergang en dood van Paro en diens leger voorspeld [in vers 13-14] en dat dit zó beslissend zou zijn dat Egypte als wereldmacht nooit meer een serieus gevaar zou zijn voor de Joden. Hij had het volk ook verteld dat G-d het gevecht voor hen zou voeren en dat het enige wat van hen verwacht werd, is zich stil te houden. Maar Mosjé’s gejammer was uit bezorgdheid voor het opstandige gedrag van het volk, dat niet alleen bang was, want dat was hun nog te vergeven, maar dat zich sarcastisch tegen Mosjé had uitgelaten in hun uur van gevaar, en dat Mosjé’s leiderschap belachelijk had gemaakt, zodanig dat hij nu bang was dat zij zouden weigeren de zee in te gaan wanneer hun dat gezegd werd. G-d vertelde Mosjé nu dat hij geen recht had zoiets te veronderstellen, want dat hij in feite onschuldige mensen verdacht van gebrek aan vertrouwen (*Sforno*).

Spreek tegen de Israëlieten, dat zij verder reizen – Ze hoeven alleen maar op te trekken, want de zee staat hun niet in de weg. De verdiensten van hun voorouders en het vertrouwen dat zij in Mij stelden toen zij uit [Egypte] trokken, zijn voldoende om de zee voor hen te splijten [*Mechilta*, *Sjemot Rabba* 21:8] (*Rasji*).

Ibn Ezra meent dat er geen reden is om te veronderstellen dat Mosjé aan het bidden was, omdat G-d hem al verteld had: „en Ik zal verheerlijkt worden door Paro en door heel zijn leger” (vers 4 hierboven). *Ibn Ezra* concludeert daarom dat de Israëlieten aan het bidden waren, zoals in vers 10, en G-d sprak tegen Mosjé als tegen de vertegenwoordiger van heel het volk.

Ramban vraagt: als de Israëlieten baden tot Hasjem, hetgeen zeer toepasselijk was, waarom zou G-d dan zeggen: „Wat jammer je tegen Mij?” *Ramban* antwoordt dat G-d misschien tegen Mosjé zei: „Waarom sta je het toe dat zij het uitschreeuwen? Spreek tegen de Israëlieten en laten ze verder reizen” [d.w.z., laten ze zich haasten]. *Ramban* merkt op dat het volgens de Rabbijnen Mosjé was die het uitschreeuwde. Hoewel G-d hem beloofd had: „Ik zal verheerlijkt worden door Paro en heel zijn leger,” wist Mosjé niet wat hij nu moest doen, nu de Israëlieten aan het strand van de zee stonden, terwijl de vijand hen achtervolgde en inhaalde. Hij bad daarom dat G-d hem zou vertellen wat hij moest doen. Met de vraag „Wat jammer je tegen Mij” bedoelde G-d te zeggen: je had Mij moeten vragen wat je moest doen, maar er is geen reden om te jammeren, want Ik heb je al verteld dat Ik verheerlijkt zal worden door Paro en zijn leger.

G-d daagt Mosjé uit om het volk opdracht te geven voorwaarts op te trekken, waarbij Hij hem verzekert dat hij onmiddellijk zal zien dat het volk hem zal gehoorzamen (*Sforno*).

16 En jij, hef je staf op en strek je hand uit over de zee en klief haar, dan kunnen de Israëlieten

midden door de zee over het droge lopen.

En jij, hef je staf op – Hier wordt niet bedoeld dat Mosjé zijn staf over de zee moest uitstrekken, want de tekst zegt alleen maar (in vers 21): „En Mosjé strekte zijn hand uit over de zee.” De betekenis ervan is: pak je staf op en leg hem ter zijde. Sommigen van de Israëlieten, die weinig vertrouwen hadden, zeiden: „Mosjé heeft niet de macht in zijn hand om de zee te splijten; die [tover-]kracht zit alleen in de staf die hij in zijn hand houdt.” Daarom zei G-d: „Hef je staf op,” d.w.z. leg hem opzij (*Rabbeinoe Bachia*).

Rabbeinoe Bachia brengt bewijs voor zijn stelling van de Midrasj [*Sjemot Rabba* 21:9]: Rabbi Sjim'on heeft gezegd: dit is net als een hoge officier die door de straten liep met zijn officiersstaf in zijn hand. De mensen zeiden: „Als hij die staf niet in zijn hand had gehouden, zou men hem geen respect tonen.” De koning hoorde dat en zei tegen hem: „Leg je staf weg en loop door de straten en ieder die jou niet groet zal onthoofd worden.” Zo deden de Egyptenaren. Sommige Israëlieten zeiden nu ook: „Mosjé heeft geen kracht in zijn hand zonder de staf. Daarmee sloeg hij de Nijl. Daarmee bracht hij alle plagen.” Zodra ze bij de zee kwamen en de Israëlieten en de Egyptenaren daar stonden, zei de Heilige, geloofd zij Hij: „Leg die staf opzij,” opdat ze niet zullen zeggen: „Zonder die staf had hij de zee niet kunnen splijten.” Daarom zegt Tora [vers 28]: „En zij geloofden in Hasjem en in Mosjé, Zijn dienaar,” hoewel er al eerder gezegd was [4:31]: „En het volk geloofde.” Maar daar zij hun geloof verloren hadden, vertelt Tora ons nu, bij de splijting van de Rietzee, dat zij dat geloof weer terug gekregen hadden.

17 En Ik, zie, Ik verhard het hart van Egypte en zij zullen achter hen aan komen en Ik zal verheerlijkt worden door Paro en door heel zijn leger, door zijn wagens en zijn ruiters.

Ik verhard het hart van Egypte – Zie het commentaar van *Ramban* op vers 4 hierboven.

Or Hachajiem schrijft: G-ds eigenschap van Genade informeerde de Israëlieten uit een gevoel van medelijden dat zij zich geen zorgen hoefden te maken, wanneer zij zouden zien dat de zee zich niet achter hen zou sluiten, nadat zij daar doorheen gegaan waren, maar open bleef voor de Egyptische ruitery, om daar bij hun achtervolging in te storten. Hij legde hun uit dat dit slechts het voorspel was van hoe G-d het hele leger van Egypte zou vernietigen.

18 En Egypte zal weten dat Ik Hasjem ben, wanneer ik verheerlijkt wordt door Paro, door zijn wagens en door zijn ruiters.”

19 De engel van G-d, die voor het leger van Israël uit was gegaan, trok weg en ging achter hen aan; en de wolkzuil trok weg van vóór hen en ging achter hen staan.

En hij ging achter hen – Om een scheiding te maken tussen het Egyptische kamp en het Israëlitische kamp en om de pijlen en stenen, die de Egyptenaren met katapulten wegslingerden, op te vangen. Overal staat er: „de engel van Hasjem,” maar hier staat er: „de engel van G-d.” Overal [in Tanach] duidt het woord ‘G-d’ op de G-ddelijke eigenschap van de Rechtspraak. Dit leert ons dat op dat moment de Israëlieten werden beoordeeld of ze zouden worden gered of zouden omkomen, samen met de Egyptenaren (*Rasji*).

En de wolkzuil trok weg: Toen het donker werd, en de wolkzuil het kamp overleverde aan de vuurzuil, ging de wolk niet weg, zoals hij anders gewoon was in de avond volledig weg te gaan, maar hij ging achter de Israëlieten staan, om het donker te maken voor de Egyptenaren (*Rasji*).

Wat is Toe BiSjevat

Toe BiSjevat, de 15de dag van de Hebreeuwse maand Sjevat, wordt voor de eerste keer genoemd in de eerste misjna van het Babylonische Talmoed traktaat Rosj Hasjana, als het Nieuw Jaar van de bomen. Dit heeft halachische implicaties voor de berekening van de drie jaar van *orla*, gedurende welke periode alle vruchten van de boom verboden zijn, en voorts voor de vruchten van het Sjabbat-jaar en voor de berekening van de tienden. Vruchten die een bepaalde staat van ontwikkeling hebben bereikt vóór Toe Bisjevat worden niet samen vertiend met vruchten die in een later stadium rijp worden. Deze datum bepaalt ook welk soort tiende van toepassing is: *Ma'aser sjenie* – het tweede tiende – is van toepassing voor vruchten in het tweede jaar van de zevenjarige agrarische cyclus, terwijl *ma'aser ani* – het tiende voor de armen – voor vruchten uit het derde jaar geldt. (Of Toe Bisjevat het begin aanduidt van het *sjemita*-jaar voor vruchten is het onderwerp van een levendig debat tussen de halachische autoriteiten, en wordt geciteerd door de *Rasjasj* [Rabbi Sjloomo Straschun] en is te vinden aan het eind van de gemara.) Deze datum werd gekozen omdat dan de bomen beginnen te ontwaken uit hun winterslaap, zoals te zien is aan de bloesems van de amandelboom (een van de eerste bomen die begint te bloeien).

Volgens Kabbalistische begrippen heeft deze dag betekenis als de tijd van het jaar, wanneer de winter begint voorbij te gaan. Licht wordt beschouwd als iets goeds, als een verlossing, terwijl duister beschouwd wordt als iets slechts, ongeluk. In de winter duurt het licht van de dagen kort en de duister van de nacht is lang. Dat

begint een keer te nemen op Toe Bisjevat, dat beschouwd wordt als het eerste teken van een wedergeboorte vanuit de duisternis.

De Kabbalistische geleerden maakten een soort „Sederavond” op Toe Bisjevat en dan dronken zij vier bekers wijn. De eerste bevatte witte wijn, een symbool van de levenloze winterslaap. De tweede beker bevatte een mengsel van witte en rode wijn, meer wit dan rood, de hernieuwde schepping, voortkomend uit de winterslaap symboliserend. De derde beker bevatte meer rode dan witte wijn en de vierde was compleet rood. De witte wijn symboliseert het bleke licht van de maan die gedurende de lange winternachten te zien is, terwijl de rode wijn het sterke zonlicht symboliseert.

Wanneer wij naar het typische weerpatroon in Israël kijken, dan ontdekken wij dat daar hoofdzakelijk twee seizoenen zijn, de winter, of het regenseizoen, dat kort na Rosj Hasjana begint, en het droge zomerseizoen. Daardoor zijn de bewoners van Israël voor hun watervoorziening afhankelijk van de winterregens. Toe Bisjevat is de datum dat het merendeel van de winterse regens gevallen is. Een boom beschermt zich tegen de koude winter door in een soort winterslaap te gaan. De winterregens hebben geen positieve invloed op de ontwikkeling van de toekomstige vruchten van de boom, net zo min als de dorre bladen daarvan profiteren, maar afvallen. Echter met de komst van Toe Bisjevat begint het weer te veranderen. Het weer begint te wisselen: de ene dag koud en regenachtig, de volgende dag mooi en zonnig. De lente nadert. De dagen worden afwisselend warmer en de bomen beginnen hun voedingssappen te circuleren en te transporteren naar hun bladeren, die beginnen te fotosynthetiseren. De Israëlische amandelboom is de eerste die begint te bloesemen, kort na Toe Bisjevat, gevolgd door perzikken en abrikozen.

Chanata is de beginfase van de vrucht-ontwikkeling, hetgeen kort nadat de bloesems van de boom zijn uitgekomen, begint. De *Tanaïem* verklaren dat wanneer de *chanata* na Toe Bisjevat optreedt, het grootste deel van het voeding van de vrucht afkomstig is van de regens van de winter van *dit* jaar, terwijl de vruchten die vóór *Toe BeShewat* gebloeid hebben (hetgeen heel zelden gebeurt), die werden gevoed van de regens van het *vorige* jaar.

Bijna alle volken op de wereld vieren het begin van hun nieuwe jaar en wensen elkaar dan een „Gelukkig Nieuwjaar”. Joden kunnen dat viermaal per jaar zeggen! Vanaf de 1ste Nissan telt men de regeringsjaren van een Joodse Koning en het is het begin van de jaarlijkse feestcyclus. De 1ste Eloel is de datum voor het vertienden van de veestapel. De 1ste Tisjrei is de datum waarop de hele mensheid geoordeeld wordt, waarop de telling voor de *sjemita*- en *Joweel*-cyclus begint en voor het vertienden van groenten en graan. 15 Sjevat is het Nieuw Jaar van de bomen voor het vertienden van de boomvruchten.

Het is de gewoonte om op deze dag van al de zeven soorten te eten, waarvoor het Land Israël bekend werd: Tarwe, gerst, druiven, vijgen, granaatappelen, olijven en dadels. In Israël planten schoolkinderen op die dag jonge boompjes.

MISJNA VAN DE WEEK

PEA – HOOFDSTUK ACHT

Misjna 8:8

מִי שֵׁשׁ לֹא מֵאֲתָם זֶה, לֹא יִטַּל לְקַט שְׂכָחָה וּפְאָה וּמַעֲשֵׂר עֲנִי. הָיָה לוֹ מֵאֲתָם חֶסֶר דִּינָר, אֶפְלוּ אֶלְיָהּ נוֹתֵנִין לוֹ כְּאֲחַת, הָרִי זֶה יִטַּל. הָיָה מִמִּשְׁפָּנִין לְבַעַל חֹבּוֹ אוֹ לְכַתְּבַת אִשְׁתּוֹ, הָרִי זֶה יִטַּל. אֵין מְחִיבִין אוֹתוֹ לְמַכֵּר אֶת בֵּיתוֹ וְאֶת כְּלֵי תְּשֻׁמִּישׁוֹ:

Wie tweehonderd *zoez*¹ heeft, mag niet van de *leket*, *sjichecha* of *pea* nemen of van de *ma'aser ani*. Wanneer hij tweehonderd min één heeft², dan mag hij aannemen, zelfs als duizend tegelijk hem aanbieden³. Wanneer het bezwaard was voor zijn schuldeiser⁴ of voor de *ketoeba* van zijn vrouw⁵, dan mag hij het aannemen. Men dwingt hem niet zijn huis en zijn gebruiksvoorwerpen te verkopen⁶.

Aantekeningen bij Misjna 8:8

1. **Twee honderd zoetz** – Dat was de hoeveelheid volgens schatting van de *Rabbanan* die men nodig had voor een jaar onderhoud, voor kleding en voedsel (*RAV*). [Eén *zoez* = één (zilveren) dinar. = 4,25 gram zilver = 0,15 oz. Op 1 september 2004 was 1 ounce zilver \$ 6,775. \$ 1,00 = € 1,2188. Dus 1 dinar = 0,15 x \$ 6,775 = \$ 1,016 = € 0,83. Dus 200 *zoez* = 200 x 0,15 oz = 30 oz = 850 gram = \$ 203,25 = € 166,78. Ter vergelijking: het arbeidsloon van 1 dag was in de tijd van de Misjna tot 4 *zoez* = € 3,30. Een goedkoop brood kostte ongeveer 1 *issar* = € 0,13. Een maand huur 4 *zoez* = € 3,30].

2. D.w.z. 199 *zoez* (de getalswaarde van *tsadaka* is ook 199!).

3. Zelfs als duizend mensen hem tegelijk ieder één dinar geven, mag hij dat aannemen.
4. **Wanneer het bezwaard was voor zijn schuldeiser** – D.w.z. dat als hij zijn schuld niet aflost, mag de schuldeiser die 200 *zoez* op eisen, of de bezittingen ter waarde van 200 *zoez* verkopen.
5. **Of voor de *ketoeba* van zijn vrouw** – Ook al is hij met haar getrouwd (*RAV*). [maar zijn bezittingen staan borg voor de uitkering van haar *ketoeba* in geval dat hij van haar scheidt of dat hij komt te overlijden. Het minimumbedrag voor een *ketoeba* is 200 *zoez*, een jaar onderhoud.]
6. **Zijn gebruiksvoorwerpen** – De mooie gebruiksvoorwerpen, die op Sjabbat en op feestdagen gebruikt worden. En dit geldt als hij komt om *leket* of *sjichecha* of *pea* te nemen, maar hij krijgt niet uit de *koepa* van *tsadaka* of uit de hand van de *gabbaiem*. Maar wanneer hij uit de *tsadaka* - kas krijgt dan staat men hem niet toe om van de *leket*, *sjichecha* of *pea* te nemen, maar dan moet hij zijn [mooie] gebruiksvoorwerpen verkopen [en er eenvoudige voor terugkopen] (*RAV*).

Uit de Babylonische Talmoed

De voornaamste onderwerpen van Traktaat Sjabbat Daf 27

Daf 27a

Toema van andere kleding dan wol of linnen

Rawa zegt dat R. Sjim'on ben Eliëzer beweert, dat een kledingstuk van iedere andere stof dan wol of linnen, met een afmeting van 3 x 3 handbreedtes *toema* kan aannemen. Op welke *pasoeck* uit Tora baseert hij zich? Hij leert dat van het vers uit *Wajjikra* (11:32), dat handelt over de *toema* dat wordt overgebracht van een dode *sjerets* [kruipend ongedierte]: „En als zij [die *sjeretsiem*] dood zijn, dan wordt alles wat daar opvalt onrein, of het een houten voorwerp is **of een kledingstuk.**” Het woord „of” uit „of een kledingstuk” wordt door Rawa beschouwd als een aanduiding dat ook andere stoffen dan wol en linnen *toema* kunnen aannemen.

Abbajjé is het niet met Rawa eens en meent dat het woord „of” betekent dat ook een wollen of linnen kledingstuk van drie x drie **handbreedtes** *toema* kan aannemen.

Een tegenstelling tussen *Tannaïem*

Een andere *tanna*, ook uit de school van Rabbi Jisjmael discussieert met de vorige *Tanna*: „Of een kledingstuk” betekent dat behalve linnen en schapenwol ook wol van kamelen, konijnen, geitenhaar, zijde, *kalach*-zijde [een bepaald soort zijde] en gevlochten zijde *toema* kunnen aannemen.

Rawa verklaart: Zij hebben geen meningsverschil, zij zijn het erover eens dat drie vingerbreedtes van andere stoffen geen *toema* aannemen, maar drie handbreedtes wel.

Rav Pappa heeft een andere verklaring: de eerste *Tanna* heeft het over *sjatnez*, en niet over *toema*.

De Gemara verwerpt Rav Pappa's verklaring: de *passoeck* (*Dewariem* 22:11) zegt al duidelijk dat men geen *sjatnez* mag dragen! Dus dat hoeft de *Tanna* ons niet meer te leren en dat kan hij dus niet bedoeld hebben.

Daf 27b

Tsietsiet

Op de vorige *daf* werd de vraag besproken wat Tora met een *bèged* - kledingstuk - bedoelt: is dat ieder kledingstuk of alleen een kledingstuk van linnen of wol.

Rav Nachman bar Jitschak meent dat volgens Rabbi Jisjmaël overal waar in Tora sprake is van een kledingstuk, alleen een kledingstuk van linnen of wol bedoeld wordt. Daarom zou, als Tora instructie geeft om aan een kledingstuk met [minstens] vier hoeken *tsietsiet* te bevestigen, ook dat alleen gelden voor een kledingstuk dat gemaakt is van linnen of wol, en de verplichting dat ook andere kleding met vier hoeken *tsietsiet* moeten hebben is dan alleen *miderabbanan*.

Rawa is het daar niet mee eens, en volgens hem verplicht Tora aan ieder kledingstuk met vier hoeken *tsietsiet* te bevestigen. Volgens hem slaat het verschil tussen wol en linnen enerzijds en alle andere soorten anderzijds alleen op de *tsietsiet*-draden. Dat wil zeggen: *tsietsiet*-draden van wol of linnen mogen aan een vierhoekig kledingstuk van iedere stof bevestigd worden, maar *tsietsiet*-draden van andere stoffen mogen alleen bevestigd worden aan kleding van diezelfde stof gemaakt dus bijvoorbeeld zijden *tsietsiet* mogen alleen bevestigd worden aan een zijden kledingstuk.

Nachtkleding

De *pasoeck* [*Bamidbar* 15:39] zegt: „En je zult het zien.” Hiervan leren wij dat de verplichting van *tsietsiet* alleen geldt voor een kledingstuk dat men kan zien. Wat wordt daarmee bedoeld? Het kan zijn dat nachtkle-

ding van de verplichting voor tsietsiet is uitgesloten, omdat men het door de duisternis niet kan zien. Maar het kan ook betekenen dat de kleding van een blinde van dit voorschrift is vrijgesteld, omdat hij het niet kan zien. De Gemara bewijst dat de Tora het heeft over nachtkleding, want die kan niemand zien, maar de kleding en tsietsiet van een blinde kan (door anderen) wel gezien worden.

Schering- en inslagdraden van vlas als soeka-bedekking

In de Misjna Negaiem [11:8] wordt geleerd dat schering- en inslagdraden ook als kleding beschouwd worden en dus ook *toema* kunnen aannemen, onmiddellijk nadat zij gesponnen zijn, aldus Rabbi Meïr.

Daarom zegt Soemchos [volgens anderen heet hij Soemachus] (die een leerling van Rabbi Meïr was) dat wanneer men gesponnen vlas gebruikt als *schach* voor een soeka, de soeka ongeldig is, omdat door de bewerking die het vlas heeft ondergaan, het *toema* van *tsara'at* kan aannemen.

Rabbi Jehoeda zegt in de Misjna Nagaiem dat zelfs ongesponnen bundels vlas *toema* kunnen aannemen. Hieruit concludeert R. Sjim'on ben Elazar dat ook ongesponnen vlasbundels ongeschikt zijn als Soeka-bedekking (volgens Abbajjē).

Misjna

Pitten die gemaakt zijn van materiaal dat afkomstig is van bomen of planten zijn ongeschikt voor de Sjabbat-lamp, met uitzondering van vlas [d.w.z. een linnen pit geeft juist een goede, standvastige vlam en is dus toegestaan]. En een soeka-dak, gemaakt van plantaardig materiaal kan geen *toemat oheel* [de *toema* die door een dak boven een lijk wordt overgebracht] aannemen, behalve een dak van vlas.

Praktische Halacha – Deel één: Het gedrag in de ochtend

HOOFDSTUK 7. Voorschriften voor de ochtendberachot.

1. Er is een meningsverschil onder de geleerden of men na *La'asok bedivrei Tora*^{*} [de Tora^{te} bestuderen] met *amein* moet antwoorden of niet. Sommigen zeggen dat de beracha daar niet eindigt, maar dat *Veha'arev na* enz. er ook bij hoort en dat het geheel één beracha vormt. Daarom moet men er geen *amein* op antwoorden. Anderen zeggen dat de beracha daar wel eindigt en *veha'arev na* is een andere beracha en dus moet men wel *amein* antwoorden. Daarom moet men deze beracha zacht zeggen, zodat omstanders het niet horen en zo het probleem wordt vermeden. En als men het een ander toch hoort zeggen antwoordt men volgens de meeste *Acheroniem* niet met *amein*¹.

* Volgens noesach Ari z'l: *al divrei tora*.

2. Volgens de *Kitsoer Sjoelchan Aroech*² mag men de beracha *asjèr natan lasechvie wienna*, enz. niet voordat het dag is uitspreken. De *Acheroniem* zijn het er echter over eens dat men deze beracha zelfs mag zeggen voordat het licht is, zolang men het zegt na middernacht, en in ieder geval is het in orde à posteriori. Sommigen menen dat men het alleen maar met opzet mag zeggen wanneer men het gekraai van een haan gehoord heeft.³

3. De beracha *poké'ach ivriem* [die de blinden ziende maakt], mag ook door een blinde gezegd worden, want hij heeft er nut van dat anderen hem de weg wijzen. Wanneer men de beracha *zokeef kefoefiem* [die de gebukten opricht] uitspreekt, voordat men heeft gezegd *matier asoeriem* dan zegt men niet meer *matier asoeriem*, daar dat reeds is inbegrepen in *zokeef kefoefiem*, want in het begrip van het oprichten van de gebukten zit ook de bevrijding der ledematen. Volgens de *Prie Megadiem* moet men echter in zo'n geval proberen te luisteren naar een ander die de beracha *matier asoeriem* hardop zegt en zich daarbij indenken dat hij zich daarmee bevrijdt van zijn verplichting het zelf te zeggen⁴.

4. Na *hama'avier sjena me'enai oetenoema me'afapai* antwoordt men niet met *amein*, want dat is nog niet het einde van de beracha, omdat *wehie ratzon*, enz. ook bij deze beracha hoort. Het slot van deze beracha is *gomeel chasadiem towiem le'amo Jisraël*.

1. M.B. 47: 12

2. KSA 7:2

3. M.B. 47:31

4. M.B. 46: 20